

A sajtó

Irtta: MIKES IMRE

1.

Micsoda szent ügyük volt az a románoknak a magyar világban, nemzetiségi ujságot írni!

Micsoda tiszta, megfélemlíthetetlen, lelkes és eszményi lap volt a *Romanul*, a *Gazeta Transylvaniei*, az *Adeverul*, a *Tribuna Poporului*, vagy a *Telegraful Roman*. S a többiek, ezek a krajcárért küzdő, nyomorgó, halódó, vonagló heti meg havi ujságocskák!

Micsoda fogalom, micsoda véres, remek kötelesség volt az: majdnem éhenhalni, de nemzetiségi ujságírónak lenni! Ujságíró: több, mint polgár, több, mint intellektuel, több, mint katona, több, mint pap. Együtt mind: tanító, harcos, lelkész s ha kell, mártír!

Hogyan is lehetne elfelejteni Vaida Sándor cikkét dr. *Braniste Valérről*? Ez a Braniste, aki egyébként tanár volt, egy kis román hetilapot, a *Dreptatea*-t szerkesztette Lugojon. A cikkek a néhai Monarchia minden részéből érkeztek hozzá. A szélrózsa négy irányába sodródott románok küldötték az írásokat, politikusok, tanítók, diákok, mesteremberek. Keserűek és szenvedélyesek voltak ezek a cikkek, tele éles panasszal és néha szenvedélyes, sőt durva kitörésekkel afőlött, ami egykoron politikailag, művelődésbelileg és közgazgatási vonatkozásban a nemzetiségi politikát jelentette. Vad kavargásban áradtak a sérelmek: választójog, anyanyelvi használat, oktatásügyek, csendőrsikanériák és a többi és a többi.

Braniste Valér bölcs és higgadt cenzorként gyámkodott a kéziratok felett, összhangba hozván őket a törvény paragrafusaival. Ahol a kibuktatott és felingerült román képviselőjelölt „*gaz választási erőszakról*” irt, ott a frázis Braniste cenzurája nyomán így enyhült: „*A közigazgatás illetéktelen beleavatkozása a népakarat szabad megnyilatkozásába.*” Ahol az ifjonti egyetemi hallgató „*forradalomra kész, éhező néptömegeket*” emlegetett, ott Braniste író ónja így alakította a kifejezést: „*A rosszul ellátott rétegek elégedetlenségese.*” Lapjában, amely szélső öntudattal képviselte a

román törekvéseket, sok ügyel-bajjal és tulzott óvatossággal bukdácsolt a törvénytörések között.

Egyszer mégis baj történt. Braniste tolla elcsuszott s a közleményért lefoglalták. Igazságtalannak találta a dolgot s ámbár egyébként megfontolt egyéniség volt, elhatározta, hogy megvédi jogait a türelmetlen közhatalommal szemben.

Mikor az ügyész elé vezették s az feltette az első kérdést hozzá, így válaszolt:

— Nu stiu ungureste!

Az ügyész mosolygott. Baráti viszonyban állott Branistével, jól ismerték egymást, kis város, kis élet, kis halál.

— Ne bondozz, Valér!

— Nu stiu ungureste!

— Mondom, ne bolondozz! Felelj, azután szabadlábba helyezlek...

— Nu stiu ungureste!

Az ügyész ideges lett. Bántotta ez a csökönyösség, amelyet nemzeti szempontból is sérelmesnek érzett.

— Bizony isten visszavitetlek a zárkába!

— Nu stiu ungereste!

S visszavitték a zárkába. Nem boldogult vele a vizsgálóbíró sem s így fogvamaradt egészen a főtárgyalás napjáig. Mikor bevezették a tanács elé s elhangzott a személyfelvétel első kérdése, hogy mi a neve, a válasz így hangzott:

— Nu stiu ungureste!

Tolmácsot hozattak. S a tárgyalás folytatódott:

Elnök: Mi a neve?

Tolmács: Cum te chiama?

Vádlott: Valeriu Braniste.

Elnök: Hol született?

Tolmács: Unde ai nascut?

Vádlott: La Nagysink.

Elnök: Milyen iskolát végzett?

Tolmács: Ce școala ai facut?

Vádlott: Universitatea din Budapesta.

Elnök: Mi a foglalkozása?

Tolmács: Ce meserie ai?

Vádlott: Sunt profesor de limba si literatura maghiara...

A budapesti egyetemen végzett és a magyar nyelv meg irodalom tanára volt!

De azért egy szót sem válaszolt magyarul.

És miként körülbelül vele egyidejűleg Vasile Lucaciu a debreceni törvényszék előtt cselekedte egy röpiratper kapcsán, ő is oda kiáltotta a bírácoknak:

— Am drept să vorbesc romaneste!

Joga volt románul beszélni s ha tudott is magyarul, nem engedett jöttányit sem.

Az ő korszakának és közösségének minden ügye-baja,

sérelme, fájdalma, kötelessége, öröme és követelése ott égett lelkében.

Igazi újságíró volt, tehát kollektív egyéniség.

Őnérvetesen dobbantott a bírák előtt.

Két évet kapott a semmi cikkekéért, összeszorította a fogát és leülte.

*

Ma már egy egész sereg bucuresti napilap mellett tekintélyes transzilvániai román napilapokkal árasztják el ország-résünk városait és falvait. Az első komoly transzilvániai román napilap az 1918. december 1-én, tehát az albaiuliai nemzetgyűlés napján meginduló *Patria*, amelynek szellemi vezérei az egyesítést keresztülvivő *Maniu Gyula* és *Vaida Voevod Sándor* voltak, majd az idők során minden nagyobb városban az időszakos lapok mellett megindul egy-egy románnyelvű napilap is. Így Clujon a *Patria* mellett a Maniupárti *Romania Noua*, a liberális *Natiunea*, Oradean a *Gazeta de Vest*, napilap lesz a brasovi *Gazeta Transilvania*-ból is, Aradon a *Stirea* és *Ecoul*, Timisoarán az *Unirea* és *Satumaren* a *Frontul* jelennek meg.

Az az erkölcsi őserő, amely a transzilvániai román nemzeti újságírást jellemezte a múltban, bő kutya volt a tiszta, lelkesült, nemes népi etikának. A debreceni pör után, amely dr. Vasile Lucaciut Vácra küldötte, a transzilvániai román nemzet legendás alakká növelte a rabot. Doina keletkezett róla, amely végszállott falvakon s a szakaszok végén mindig ismétlődött a refrain:

„*Vine dalba primăvară
Fi-va Lucaciu liber iară.*”

Az a néhány botor börtönév, amelyet a királyi tanácsok és esküdszékek kiosztottak a transzilvániai román sajtó romantikusan lelkes, gyakorta kihívóan öntudatos munkásai között, a népi öntudat forrásává vált. Csak néhány román lap, összesen alig néhány ezer példányban jelent meg a régi Magyarországon: de miután ez a senyvedt, vérszegénysajtó-torzó tökéletes kifejezése volt a tömegeknek, amiket képviselt, miután a nemzeti ellenállás és a szociális küzdelem sikján egyaránt teljesítette kötelességét, hatása és befolyása mégis végtelenné vált. Az, aki az ígét leírta, lelkét tárta ki s aki elolvasta, lelkébe véste.

A román sajtó a népből és a népért volt. A nép viszont a sajtóért. Az ő sajtójáért.

Ez az ideális talapzatu sajtó természetesen nem volt és nem is lehetett *kommerciális*. Viszont bármily nyomorogva is, megfelelt feladatának. A krónikás, aki most, hogy e rövid vázlatot megírhatta a transzilvániai magyar nemzetiségi

sajtóról — végiglapoz régi-régi román ujságok fakó lapjain, tiszteletet és meghatódást érez. Ugy érzi ősforrásra talált, amiből meríteni kellene.

2.

Ebből a forrásból bőven merithetett volna 1918-ban az uralomváltás idején, a transilvániai magyar sajtó is. A fakó lapokban, mint a román nemzetiségi ujságírás jogutódja, megtalálhatta volna erkölcsi és eszmei mintaképét.

De a forrás teljesen ismeretlen volt számára.

A magyar közélet területén a nemzetiségi problémák idegen lópvirágnak számítottak csak. A román kérdés, mint olyan, büntetőjogi fogalom volt. Egy szellemileg egészen előkelő, zárkózott intellektuális réteg foglalkozott csak érdeme szerint a nemzetiségi kérdéssel, de ez is inkább ideológikusan és az alkalmazott politika berkeiből az uralkodó osztály által kirekesztve.

Maga az egyetemes köztudat és vele a sajtótudat is elintézte a román problémát azzal, hogy a „románul beszélő magyarok” igyekezzenek minél kifogástalanabban alkalmazkodni. Ennél feljebb eszmeileg nem emelkedett a sajtó, alább azonban gyakorta süllyedt még egy oly ragyogó koponya is, mint amilyen — például — az *Apáthy Istváné* volt, aki a románság kulturális és politikai törekvéseit rövid uton elintézhetőnek vélte azzal a megállapítással, hogy „egy történelmileg beszivárgott, fajilag tulkeverék, művelődésbelileg impotens népelem bölcsen teszi, ha visszahuzódik a kuckóba.”

Ahogy végignyomozzuk a régi transilvániai magyar lapokat, még a legkiemelkedettebb színvonaluakban sem találjuk meg a nemzetiségi problémakör mélyebb értékelését. Az egykori „Nagyváradai Napló” különösen Ady Endre szerkesztésének idején, messzemenően türelmes volt ugyan, de ideológiusan még csak fel sem fogta, meg sem közelítette a román kérdést, amelynek megoldását ködös öntudatlansággal részint a magyarosító politikában, részint türelmi bár-cák osztogatásában látta.

Azt például, hogy Transilvániában román sajtó él és hal, a magyar lapok inkább csak törvényszéki rovataikban vették tudomásul. Egyébként az a hajszálcsoves érintkezés, ami a nyomtatott betű életében fennáll, nem létezett. Magyar és román ujságírás teljesen elkülönítve két idegen világban élt s kapcsolatuk nem több, mint időnként egy-egy mérges horkantás, vagy fölényes leintés.

Mikor az uralomcsere bekövetkezett, az itteni magyar sajtó teljesen felkészületlenül, tájékozatlanul, mintegy főbe-kölintve állott itt egy új világ sodrásában.

3.

Azzal a tehetséggel és rugékonysággal, amely a magyar ujságírást jellemezte és jellemzi (kivételes helyet biztosítván neki az egyetemes európai sajtóban is) a talpraállás és a reorganizáció folyamata rövidesen megkezdődött. A központ szerepét azonnal Cluj vette át: a magyar világban is ez az egyetemi város volt a transilvániai politika és szellemiség központja. Az államcsere után helyzete méginkább erősödött, mert ott székelte a Consiliul Dirigent, ott ütötték fel sátorfájukat a transilvániai kormányhivatalok és különböző konzulátusok s ott indultak meg a magyarság első politikai szervezkedései is a *Magyar Szövetség*, a *Magyar Néppárt* és később a *Magyar Párt* formájában.

Ilyen körülmények között Cluj hihetetlen dinamikával ragadta magához az irányítást: Transilvánia többi részei ugyyszólván periférikus szerepre szorultak s minden kezdeményezést, minden utasítást Clujról vártak.

Cluj központi szerepe legerőteljesebben a sajtóban fejeződött ki. Már a magyar érában is igen erőteljes és eszmei kezdeményezésekben tehetséges lapja volt a *Szász Endre* szerkesztette *Ujság* és a *Bartha Miklós* által alapított *Ellenzék*. E két laphoz csatlakozott azután az államcsere előtt közvetlenül megalakult *Keleti Ujság* és annak bulvár-kiadása, az *5 Órai Ujság*, valamint a cionista zsidó érdekeket képviselő, de hirszolgálati és intellektuális szempontokból általánosan transilvániai fontosságú *Uj Kelet* dr *Marton Ernő* alapításában. Meg kell említeni még a *Napkeletet*, a Keleti Ujság irodalmi folyóiratát, amely az önálló Transilván irodalomnak volt első jelentősebb megnyilatkozási területe, továbbá *Győri Illés István* riportlapját, a *Gyilkos-t*, amely az emigránsokat tömörítette és Transilvániában a hetisajtó első fővárosi vágásu organumát testesítette meg.

Mindeme lapok közül a Keleti Ujság tett szert a legdöntőbb sulyra és a legnagyobb tekintélyre. Ennek a napilapnak a pályafutása egy darab igen szomorú és keserű izű kisebbségi történelem, amelynél pillanatra meg kell állni. A hatalomcsere utáni új helyzetben Transilvánia magyarsága tájékozatlanul és tétován állott. Egyszeriben egészen megváltozott állam- és közéletbe pottyant bele. A régi, hagyományos létforma nem volt megfelelő. Utmutatásra és programra volt szüksége.

A Magyar Párt, amely monopolisztikus politikai szerveként átvette a magyarság szervezését, sem összetételben, sem szellemben nem volt kielégítő és rugékony testület. A nagy tapogatózások idején az igazi fárosz a Keleti Ujság volt. A lapot üzletileg és politikailag dr *Weisz Sándor* vezette, aki a szerkesztőségben kitűnő gárdát gyűjtött egybe. A Keleti Uj-

ság azután megrajzolta azt a sikot, amelyen a magyar közületnek, mint kisebbségi néptestnek mozognia kellett: a román államéletbe való tevőleges bekapcsolódást, a magyar népélet demokratizálódása és a román demokratikus erőkkal való együttműködés, önálló gazdasági szervezkedés.

A Keleti Ujság csakhamar a magyar élet középponti szervévé vált. A Magyar Párt által irányított politikával szemben a független és erőteljes bírálatot jelentette s a tömegekkel szemben pedig feltétlen erkölcsi hitelt és a sajtó magasrendűségét. Ezt a fensőséges állapotot csakhamar eljátszotta ez a kitűnő lap. Pályafutásán két törés esett. Az első akkor történt, amikor dr. Weisz Sándor főszerkesztő megválasztatta magát a Magyar Párt képviselőjének. Ekkor a Keleti Ujság elvesztette addigi teljes függetlenségét, erkölcsi zuzódást szenvedett s régi intaktságát a képviselői kaland után nem tudta többé visszaszerezni. A második akkor következett be, amikor dr. Weisz Sándor 1927 nyarán eladta a lapot a Magyar Pártnak.

Erkölcsostrány erejével hatott ez az üzlet. A Keleti Ujság nem anyagszerűség volt a magyar kisebbségi közületben, hanem az a spirituális szószék, amit a román sajtó is jelentett a román nemzetiségi korszakban. Messianizmus alakult ki e lap körül: a transilvániai haladó, nyugati magyar gondolkodás rajongása. A bálvány porbadólt s kiderült, hogy belül üres, talmi...

Méltatlan kezek úgy üzleteltek ezzel az organummal, mint ha rőffel posztót mértek volna. A progresszív törekvések sebet kaptak az üzlettel s a seb még máig sem gyógyult be.

A korszerűség és európaiasság szempontjából legtisztább veretű lap volt addig a Keleti Ujság, de tömegeit magcsalta. Az emberek, akik hittel és tisztelettel piederstállá avatták a nyomtatott betűt, kiábrándulva és megvetéssel fordultak el. A magyarságnak és sajtónak eszményi kapcsolata azóta sem állott helyre és nem is fog helyreállítani, mert a Keleti Ujság korszakot nyitott meg: *az üzletesített és eszménytelenített sajtó korszakát.* S ha vannak is lapok, amelyek tisztesen küzdenek, befolyásuk közönyös: a magyar írás talpa alól kicsuszott a tömegek bizalmának és hitének talaja.

4.

A magyar sajtóélet második fókuszává Brasov vált. 1918 végéig teljesen helyi jelleggel jelent itt meg a sulytalan *Brasói Lapok*. Az államcsere után egyszeriben vezető orgánummá lesz. Ezt az olvasottságot és népszerűséget annak köszönhetette, hogy a román államéletbe való tevőleges bekapcsolódást hirdető Keleti Ujsággal és a teljesen romanofil beállítású *Ujvilággal* szemben a passzív ellenállás politikáját képviselte, te-

hát a meddő magyar optimizmus organuma volt. S ennek megfelelőleg konzervatív, tradicionálista politikát hirdetett.

Ezzel a politikával 1927-ben hagyott fel, amikor a Magyar Párt tulajdonába átkerült Keleti Ujság demokratikus irányzatát vállalta s azóta rövid megszakítással — 1931-ben néhány hónapig, ameddig kiadója „Bukuresti Lapok” címen külön progresszív lapot adott ki, ismét konzervatív irányt követett. A Brassói Lapok egyébként a Keleti Ujság hivatalos magyarpárti lappá való vedlése után zsurnalisztikailag kitűnő organummá fejlődött. Azt az eszmei súlyt azonban, amivel egykor a Keleti Ujság rendelkezett, sohasem érte el. Egyrészt azért nem mert a kisebbségi közvéleménynek a nyomtatott betűvel szembeni hite megtört, másrészt azért, mert a Brassói Lapok ideológiai pályafutása maga is lázgörbét mutat. Éppen úgy, mint az Ellenzéké és egykori Ujságé is.

Nem akadt a cionista zsidó és azért magyar szempontból számba sem vehető Uj Keleten kívül — egyetlen központi lap sem, amelynél a komercializáltság szelleme ne végezte volna el bomlasztó utját.

Irányról-irányra, üzleti eshetőségről-üzleti eshetőségre szálltak a vezető közlönnyök, elképesztő pálfordulásokkal döbentve meg a tömegeket, utjukban söpörve, mint a lavina, magukkal ragadva a legtisztesebb és legjobban hivatott tollakat is. Nagy és kitűnő lapokat adott a magyar kisebbségi ujságírás, de egy olyan hófehér, vakító csucst, mint a csöppnyi *Dreptatea*, sohasem. Kiváló és képzett ujságírók sokan vannak, de Valér Braniste a komercializált sajtó sajátos körülményei között egy sem lehet.

5.

A többi lapok az uralomváltás idején periférikus jellegűek voltak és terepileg kötött szerepükből mindvégig is alig bírtak kiszabadulni. Önállóságuk és súlyuk csak abban a mértékben volt, amilyen mértékben a nagy központi lapok országos jellege lejjebb-lejjebb morzsolódott, tehát legfeljebb negatív fejlődési folyamaton estek keresztül s ezt a sajátos furcsa energiatöbbletet időnként bizarr módon a példányszám csökkenése tette még kirívóbbá és szemléletesebbé.

Timisoarán az uralomcsere csak a *Temesvári Hirlapot* találta a magyernyelvű lapok közül. Német nyelven megjelent a *Temesvarer Zeitung* és a *Volksblatt*, mindkettő tekintélyes példányszámban. Később sok lap alakult. Említésreméltó az *Esti Lloyd*, mely rövid ideig állott csak fent, de a legvárosiasabb organum volt, a *Déli Hirlap*, amely fokozatosan terjeszkedik, a radikális *6 Órai Ujság*, amely hetilappá szegényedett.

Aradon az *Aradi Közlöny* többé már nem az a döntő befolyású vidéki napilap, ami az imperiumváltás előtti időkben

volt, a *Hirlapnak* is lokálkoloritja van s elég eleven a néhány év előtt alapított *Reggel* és a két bulvárlap a *Friss Ujság* és *Esti Ujság*.

Oradeán a nagymultu, régi napilapok erősen helyi színezetű és szellemű organumokká váltak: a *Napló* valaha irodalmi és politikai fogalom volt, ma szerény, küzködő újság. A *Szabadság* hasonlóan. A *Friss Ujság* bulvárjellegű és állásfoglalástól menekülő s a *Magyar Lapok* országos jellegű ugyan, de klerikális irányával térhez kötött és nem egyetemes jellegű.

Satumare, Târgumures és *Salonta* sajtóélete jellegzetesen vidéki és különösebb intellektuális bélyeget nélkülöző.

Összefogva a mai transilvániai magyar napisajtót, a következő képet nyerjük:

Számszerűleg óriási a sajtó kapacitása. Körülbelül 30 napilap jelenik meg. *Szinvonalilag* egy bizonyos decentralizálódó helyi és süllyedő irányzat mutatkozik. A bulvártermékek elöntötték a területet és csökkentették az igényesebb lapok lehetőségét.

Politikailag a sajtó egyöntetűen a kisebbségi síkon mozog, de a kisebbségi állásfoglalás nem közös eszmei alap, hanem adottság, amelyből kiindulva a legellentétebb állásfoglalások marják egymást. *Nagy általánosságban a magyar sajtó maradi* s a kisebbségi sorsban már csak egy-egy lap vállalja a haladó gondolatot. Ime egy kimutatás:

A lap neve	Megjelenési helye	Íránya
1. Keleti Ujság	Cluj	Magyarpárti konzervatív
2. Magyar Ujság	„	Magyarpárti falulap
3. Ellenzék	„	Haladó konzervatív
4. Estilap	„	Konzervatív bulvár
5. Uj Kelet	„	Cionista zsidó
6. Jóestét	„	Konzervatív bulvár
7. Szabadság	Oradea	Magyarpárti konzervatív
8. Magyar Lapok	„	Klerikális
9. Néplap	„	Klerikális falulap
10. Napló	„	Radikális progresszív
11. Estilap	„	Haladó bulvár
12. Friss Ujság	„	Információs
13. Magyarság	„	Konzervatív bulvár
14. Brassói Lapok	Brasov	Radikális transilván
15. Népujság	„	Radikális falulap
16. Brassói Napló	„	Konzervatív klerikális
17. Szabadsajtó	Satumare	Mérsékelt konzervatív
18. Ujság	„	Magyarpárti konzervatív
19. Aradi Közlöny	Arad	Konzervatív
20. Hirlap	„	Mérsékelt konzervatív
21. Reggel	„	Haladó

22. Friss Ujság	„	Információs bulvár
23. Esti Ujság	„	Információs bulvár
24. Temesvári Hirlap	Timisoara	Liberális kapitalista
25. Déli Hirlap	„	Magyarpárti konzervatív
26. Maros	Tg-Mures	Magyarpárti konzervatív
27. Reggeli Ujság	„	Mérsékelt haladó
28. Salontai Lapok	Salonta	Konzervatív
29. Ujság	„	Mérsékelt haladó

A felsorolt lapokon kívül kisebb városokban, így Sigheten, Turdán, Lugojon, Sfântugheorghen, Petrosaniban, Mercurea Ciucon, Gheorgheniben, Oodorheiu, Diciosanmartinban, Devan, Carei Maren, Baia Maren, Dejen, Gherlan, Zalaun, Simleul Silvaniein, Marghitan, Sibiuban, Orsovan jelennek meg heti és kétheti, esetleg hetenként kétszer is megjelenő kis helyi vicinális lapocskák. A nagyobb városok időszaki sajtótermékei közül a Clujon megjelenő *Magyar Nép* című parasztújságnak, az ugyancsak cluji *Uj Transilvániának*, a *Korunk* című intellektusok számára készült folyóiratnak, az *Ellenőrnek* és *Transilvaniai Futárnak*, továbbá a Timisoarán megjelenő *Toll* című riportlapnak és aradi *Ország-Világnak* van országos publicitása.

Talán itt kell még említést tennünk arról a körülményről, ahogy a transilvániai magyar újságolvasó közönség elszokott a pesti lapok olvasásától. Az első időkben nehezen nélkülözte a közönség a pesti lapokat, de lassan kezdett a saját bajaival foglalkozó transzilvániai lapok iránt érdeklődni s elhanyagolta a pesti lapokat. Ma már csak 3 pesti napilap, *Magyar Hirlap*, *Kurir* és az *Ujság* fogy itt aránylag csekély példányszámban; olvassa még a közönség a *Színházi Életet*, amiből még ma is tekintélyes példányszámot adnak itt el, miután hasonló színházi lapja nincs országrészünknek, a *Tolnai Világlap*-ot, a *Futárt*, *Ojságot*, a *Reggelt*, *Hétfői Naplót*, *Társadalmunkat* s még egy-két engedélyezett pesti időszaki sajtóterméket.

6.

A transzilvániai magyarság másfél milliós tömbjét 30—35 napilap szolgálja (a szám állandóan változik). Ennek a rengeteg újságnak összpéldányszáma napi 150 ezer körül mozoghat.

Hogyan osztozhat 30—35 újság 150 ezer példányon és a másfélmilliós magyar lélekszámon s miképpen élhetnek a sajtó munkásai?

Igen megrázó éposza fog kialakulni egykor az itteni magyar újságírók küzködésének. A határszéli városban, ahol e sorok születnek, úgy teljesítik feladatukat az újságírók, mint

a XIX. század vándorkomédiásai: esőben, hóban, sárban, tűzön-vízen keresztül.

Végeredményében miben csucsosodik ki a transilvaniai magyar közélet, ha nem a sajtóban? Ha ez a sajtó törik, hajladozik és alkuszik is, mégis csak az egyetlen masszív oszlop. De akik írják, ugyancsak kolduskodó próféták. Az a regényesség azonban, ami a Branisték és Lucaciuk körül kialakult, itt sohasem fog kialakulni.

Nem is alakulhat ki, mert ehhez az kellene, hogy a sajtó eszményi legyen. De ha önemésztő gesztusok nem is akadtak, hősök mégis termelődtek.

Névtelen hősök.

Rójják a betüket, oly kopottan, oly nincstelenül nélkülözve, mintha azt irhatnák, amit akarnak és úgy irnának, ahogy a szívük diktálja.